

PEDAGOGIKOS ISTORIJA IR ŠIANDIENA

Požiūrio į delinkventus ir jiems skirtų įstaigų kaita: teorinės įžvalgos

Simona Bieliūnė

Socialinių (edukologijos) mokslų doktorantė
Vilniaus universiteto
Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: simona.priel@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje aptariama reagavimo į vaikų delinkventinį elgesį Europoje istorinė kaita, pagrindiniai teoriniai požiūriai, aiškinantys visuomenei nepriimtino elgesio atsiradimo priežastis, ir galimi nepilnamečių justicijos modeliai, nurodantys valstybių teikiamą prioritetą bausmės ir izoliavimo arba ugdymo ir integracijos paradigmai. Remiantis šia informacija apžvelgiami pagrindiniai vaikų socializacijos centrų kaip vaikų įkalinimo alternatyvos pokyčiai jų veiklos turinio aspektu.

Pagrindiniai žodžiai: delinkventinis elgesys, resocializacija, integracija, vaikų socializacijos centrai, nepilnamečių justicija.

Įvadas

Daugelyje Europos šalių nepilnamečių justicijos sistemos susiduria su lėto vystymosi, neveiksmingumo, didelio pakartotinio nusikalstamumo problemomis, vis dažniau minimas intervencijos mažinimas, siekiant kuo mažesnės delinkventų stigmatizacijos ir recidyvo (Hazel, 2008; Sims, 2014). Sėkminga nusikalsti linkusių ar nusikaltusių nepilnamečių resocializacija laikoma esmine jų, kartu ir visuomenės palankios ateities sąlyga. Jungtinių Tautų Europos Komiteto ir kitų tarptautinių organizacijų dokumentuose¹ pabrėžiama, kad nepilnamečių lais-

vės ribojimas yra griežčiausia priemonė ir ją įgyvendinant turi būti užtikrinta pagarba žmogaus teisėms, sudaromos sąlygos stiprinti sveikatą, savigarbą, ugdyti atsakomybę, skatinti nuostatas ir įgūdžius, kurie padėtų jų, kaip visuomenės narių, raidai. Atsižvelgiant į tai, pamažu keičiasi pati

---

Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), 1985;

Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“, 2010;

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R(87)20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“, 1987;

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija valstybėms narėms „Dėl naujų nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdų ir nepilnamečių justicijos vaidmens“, 2003;

Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro 2009 m. birželio 19 d. pranešimas „Vaikai ir nepilnamečių justicija. Tobulinimo būdai“.

---

¹ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), 1990;

Jungtinių Tautų nepilnamečių, kurių laisvė ribota, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), 1990;

resocializacijos samprata, kuri suponuoja koreguoti požiūrį į jaunus teisės pažeidėjus, kitaip suprasti jų poreikius ir juos atliepti. Šiuo atžvilgiu tampa svarbus teorinių požiūrių ir visuomenės reagavimo į vaikų delinkventinį elgesį istorinis kontekstas, leidžiantis ne tik atpažinti, kas aktualu šandien, bet ir įvardyti galimas šios sistemos tobulinimo gaires.

Nepaisant skirtingų valstybių kultūrinės ir socialinės reakcijos į delinkventinį elgesį tradicijų, vaikų nusikalstamumo problemos sprendžiamos taikant švietimo pagalbą, socialines, sveikatos paslaugas, išorinės kontrolės ir kitas priemones, tačiau šioje srityje visada susipriešina bausmės vykdymo ir ugdymo konstruktai, kurių taikymą šalys apibrėžia teisės aktuose (Dünkel, 2014; Merkys et al, 2002). Šiuo tikslu Lietuva, vykdydama įsipareigojimus tarptautinei bendrijai, per pastarąjį dešimtmetį formavo naujas nepilnamečių justicijos politikos kryptis ir numatė priemones 2004–2008 ir 2009–2013 nepilnamečių justicijos programose. Minėtu laikotarpiu tobulinamos administracinės ir baudžiamosios justicijos sistemos, nemažai dėmesio skiriama šioje srityje dirbančiųjų kvalifikacijai tobulinti, formuluojamos naujos atkuriamojo teisingumo, integracijos į visuomenę strategijos, o svarbiausia – sukurta ir plėtojama vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistema kaip privaloma kompleksinė pagalba delinkventinio elgesio vaikams, neturinti jokių teisinių padarinių (Vitkauskas, 2010; Targamadžė, 2013). Visa tai rodo valstybės iniciatyvą tobulinti sistemą, iškeliant ne baudimo, o edukacinių priemonių įgyvendinimą kaip prioritetą, kartu užtikrinant ir geriausių vaiko interesus. Vis dėlto teisės aktų pagrindu vykdomi sisteminiai pokyčiai daž-

nai apsiriboja naujomis strategijomis ar jau veikiančių įstaigų restruktūrizavimu, kuris ne visada sudaro tinkamas sąlygas pasiekti norimų rezultatų (Šapelytė ir Alifanovienė, 2009; Juodkaitė et al, 2010; Bakutytė et al, 2013). Žvelgiant iš tokios perspektyvos šiame straipsnyje analizuojama vaikų socializacijos centrų kaip nepilnamečių justicijos sistemoje ilgą laiką veikiančių netradicinių bendrojo ugdymo mokyklų reformos ir jų pagrindu vykstanti veiklos turinio kaita, išryškinant svarbiausius vaiko elgesio pokyčiams ir integracijai visuomenėje turinčius įtakos aspektus.

Straipsnio objektas – požiūrių į delinkventinio elgesio vaikus ir jiems skirtų įstaigų kaita.

Straipsnio tikslas – aptarti reagavimo į vaikų delinkventinį elgesį Europoje istorinę kaitą ir identifikuoti įstaigų delinkventams veiklos turinio esminius pokyčius Lietuvoje.

Metodai: atlikta mokslinės literatūros, viešai skelbiamų institucijų veiklos ataskaitų, teisės aktų, statistinės informacijos analizė, susijusi su delinkventiniu elgesiu, resocializacijos ir integracijos procesais, nepilnamečių justicijos įgyvendinimo praktika Europoje ir Lietuvoje.

Požiūrio į delinkventinį elgesį istorinė perspektyva

Požiūris į vaiką, jo veiklą ir vaidmenį visuomenėje yra kintamas ir keliantis naujų iššūkių auginant socialiai atsakingas asmenybes. Manytina, kad tai glaudžiai susiję su nepilnamečių justicijos kaip atskiros valstybės politikos aspektais, kuriuos analizuojant keliami jauniausių visuomenės narių pozityvios socializacijos, moralės ir

teisės normų laikymosi, nusikalstamumo prevencijos vykdymo ir kiti klausimai. Reikia pasakyti, kad visais laikais, nepaisant taikomų priemonių, visuotinių normų neatitinkantis elgesys buvo minimas ne tik kaip privatus šeimos reikalas, bet ir kaip bendruomenės ar net visuomenės rūpestis. Kaip teigia A. L. Patenaude (2014), esminis skirtumas yra tai, kad XII amžiuje priimtinas vaiko elgesys ar reagavimas į jį, žvelgiant iš XXI amžiaus perspektyvos, atrodo ambivalentiškai: kai kas šioje srityje atrodo per šimtmečius nekinta, o kai kurių priemonių taikymas šiandien jau nebūtų tinkamas ar net įmanomas.

Teigiama, kad bibliniais laikais tiek monoteistinėse, tiek politeistinėse religijose vaikai buvo laikomi atsakingi už tėvų priežiūrą jiems pasenus, todėl augindami savo vaikus stengėsi užtikrinti jų interesus ir poreikius – tai lėmė gana nuolankų požiūrį į netinkamą elgesį. Net ir tose šalyse, kur buvo nedraudžiamos fizinės bausmės, jos dažnai nebuvo pritaikytos dėl tėvų meilės, o aplinkinių elgesys dažniausiai apsiribodavo maldomis už vaiką. Vėliau Romos imperijos laikotarpiu daugelyje Vakarų civilizacijų egzistavo paternalistinis požiūris, kurio pagrindu visa sprendimų galia atiduota tėvui (Griffin ir Griffin, 1978). P. Halsall (1996) nurodo, kad tai galiojo, iki vaikui sueis septyneri metai, nes vyresnius nei šio amžiaus vaikus įstatymai leido viešai bausiti kaip suaugusiuosius. Visuomenės požiūris nedaug kito ir viduramžiais, formuojantis naujai teisinei sistemai daug dėmesio skiriama ne tik žmogaus ir valstybės santykiams, bet ir privatiems visų visuomenės narių santykiams. Vis dėlto ir šiais laikais daugelyje Europos šalių vaikai įvardijami tėvų nuosavybe laikantis

Romos katalikų bažnyčios doktrinų. Šiuo atžvilgiu nebaudžiamumo amžiaus riba nekito, buvo numatyta išlygų net vyresnio amžiaus vaikams, nustatant 14 metų kaip imuniteto pabaigos ribą (Vago, 2003).

Anot A. L. Patenaude (2014), Renesanso laikais vystėsi pirmosios nepilnamečių justicijos sistemos užuomazgos, nes dažni karai, badas ir kitos negandos skatino vaikus daug klajoti, prašyti išmaldos ar vogti, kad išgyventų. Tai paskatino pirmųjų institucijų tokiems vaikams, kurios atliko ne ugdymo, bet priežiūros ir (ar) gydymo funkcijas, atsiradimą. Kaip teigia Jungertas (2002), valstybės ir bažnyčios rūpinimasis delinkventinio elgesio vaikais tapo daugelio šalių socialinės politikos dalimi, kurią plėtojant pradėjo veikti našlaičių prieglaudos ar slaugos namai vyresniems nei dešimties metų vaikams. Kiek vėliau pradėta tokio amžiaus teisės pažeidėjams sudaryti sąlygas vykti į laivyną, dalyvauti muzikavimo ar tautos kariuomenės veikloje, kuri buvo orientuota į prasmingą užimtumą bei naujų žinių ir įgūdžių ugdymą. Atsižvelgiant į tai, galima manyti, kad tai buvo pirmieji bandymai reaguoti į delinkventinį elgesį ne baudžiant, o projektuojant pozityviam asmenybės ugdymui palankią aplinką.

Vis dėlto švietimo epocha išskiriama kaip unikali dėl žymių to laikmečio filosofų (Rousseau, Montesquieu, Bentham ir kt.) ir jų požiūrio į vaikystę bei delinkvenciją, išryškinant žmogaus teisių ir laisvių aspektą, kuris atskleidė prieštaras tuo metu valstybių vykdomai politikai. Daugelis autorių (Cornish ir Clark, 1986; Cohen ir Felson, 1979) pažymi, kad būtent šiuo laikotarpiu buvo sukurta klasikinė atgrasinimo teorija, kurios pradininku laikomas C. Beccaria

(1764), teigęs, kad, atlikdamas bet kokią veiklą, asmuo turi aiškiai žinoti, kokie galimi tokio elgesio neigiami padariniai. Buvo manoma, kad detalus netinkamo elgesio reglamentavimas ir galimas atlygis už tai yra pagrindinis dalykas, galintis sulaikyti žmogų. Šio autoriaus mintis tęsė racionalaus pasirinkimo teorijos pradininkai, kurie buvo įsitikinę, kad neužtenka aprašyti galiojančių normų, tačiau reikia ugdyti žmones. Kitaip tariant, buvo laikomasi nuostatos, kad žmogaus laisva valia pasirinkti ir priimti sprendimą pažeisti teisės normas turi būti daroma žinant sąlygas ir įvertinant naudą sau, kitiems asmenims ar valstybei. Kaip teigia B. Sims (2014), remiantis pagrindinėmis šių teorijų idėjomis panašus požiūris į delinkventinį elgesį Jungtinėse Amerikos Valstijose bei Europoje egzistuoja iki šių dienų, deklaruojantis tiek individui, tiek visai visuomenei faktą, kad kiekvienas teisės pažeidimas nėra nebaustinas.

Šiame amžiuje taip pat pradėta domėtis visuomenės normų neatitinkančio elgesio priežastimis, toks elgesys jau suprantamas ir aiškinamas ne kaip nuodėmė, bet kaip aplinkos veiksnių padarinys. Įsigalėjus humanistiniam požiūriui Europoje pradėtos formuluoti naujos rehabilitacijos ir resocializacijos idėjos, draudžiančios fizinių ar mirties bausmių taikymą bei paskatinusios reorganizuoti institucijų paskirtį sukuriant atskiras elgesio korekcijos įstaigas delinkventams (Schlossman, 1995; Postman, 1996; Petenaude, 2014). Anot R. Cavan (1962), pirmąja tokia įstaiga turėtų būti laikoma dar 1704 m. Katalikų bažnyčios įsteigta nepilnamečių pataisos institucija Sen Mišelyje netoli Romos, kurioje gyveno vaikai iki 20 metų amžiaus. Nepaisant

skirtingų valstybių patirties šioje srityje, laikytasi nuomonės, kad probleminio elgesio vaikus reikia ugdyti, siekiant naudos valstybei, todėl kuriamų institucijų veikloje ypatingas dėmesys skiriamas darbiniam įgūdžiams ugdyti ir prasmingam užimtumui.

XIX a. daugelio mokslininkų (Watkins, 1998; Shelden, 2001; Petenaude, 2014) įvardijamas kaip socialinių, politinių ir ekonominių pokyčių metas, kai žmonės kėlėsi gyventi iš kaimų į miestus ir, siekdami materialinės gerovės, daug dirbo. Taigi vaikų priežiūros, auklėjimo klausimai tapo itin aktualūs edukologijos, sociologijos, kriminologijos ir kitose srityse dėl nusikalstamo elgesio aukštų rodiklių, visuomenėje besiformuojančių gaujų, kurių nariai stokojo elementarių socialinių įgūdžių. Platt (1969) manymu, šiame etape pagalba ir ugdymas buvo labai unifikuoti, orientuojantis į žemesnei visuomenės klasei reikalingų įgūdžių ir vidutinės klasės vertybių ugdymą. Šis autorius pažymi, kad elgesio korekcija tuo metu buvo skirta vaikams iki dešimties metų, vyresnius kalinant kartu su suaugusiais – to nauda vėliau laikyta abejotina tiek vaikui, tiek valstybei. Tik po pilietinio karo teisiškai atskyrus vaikams ir suaugusiems taikomas sistemas pripažinta, kad vaikų kalinimas su suaugusiais, siekiant juos apsaugoti nuo ydingos aplinkos, turi kur kas didesnę žalą ir negali būti laikomas pagalba (Shelden, 2001; Hague, 2014).

Dėl to galima nurodyti XX amžiuje daugelyje šalių atsiradusius nepilnamečių teisėjus, atskirą reglamentavimą, nustatantį amžiaus jurisdikciją ir nurodantį galimus elgesio padarinius delinkventui. Nepilnamečių justicijos sistemos vysty-

mui skiriama nemažai dėmesio, siekiant baumės fenomeną keisti tinkama pagalba, gydymu ar ugdymu, analizuojant asmens ir socialinės aplinkos reikšmę delinkvencijos formavimuisi. Tai lėmė įvairių mokslinių teorijų, kuriomis grindžiant praktinę veiklą buvo ieškoma naujų būdų spręsti jaunimo nusikalstamumo problemas ir reformuoti nepilnamečių justicijos sistemas, atsiradimą. Skirtingų disciplinų atstovai, dešimtmečius analizavę nusikalsti linkusių ar nusikaltusių vaikų elgesį ir siekdami paaiškinti tokio elgesio priežastis, užėmė gana skirtingas pozicijas. Vienos iš dažniausiai minimų, su probleminiu vaikų elgesiu susijusių teorijų yra: biologinės teorijos, nusikalstamo asmens elgesio priežastis priskiriančias fizinei asmeni išvaizdai, kūno funkcijoms, kurias kontroliuoja dietos, alergijos, hormonai ir pan., smegenų veiklai, intelektiniams gebėjimams; psichologinis delinkvencijos aiškinimas, kuris parentas Freud (1940) teorija; asmenybės bruožų teorija, tiesiogiai siejanti asmenybės savybes su probleminiu jaunimu (Bartollas, 2001, p. 81).

Žvelgiant iš edukologinės perspektyvos į probleminio elgesio vaikus ir analizuojant jų ugdymo(si) ar pagalbos aspektus, bene dažniausiai remiamasi sociologinėmis teorijomis. Makroperspektyvoje, kuri pabrėžia išorės veiksnių svarbą žmogaus elgesiui, vienu iš žymiausių laikomas E. Durkheim (1893), kuris neigė biologinius ar psichologinius veiksnius ir nusikalstamą veiklą laikė normaliu reiškiniu, priklausančiu nuo gyvenimo sąlygų. Šiai kryptiai taip pat priskiriamos vėliau atsiradusios R. Merton (1938) įtampos teorija, išryškinanti skirtumus tarp visuomenės keliamų tikslų ir nevienodų galimybių

juos pasiekti, socialinės dezorganizacijos teorija, kuri akcentuoja socialiniuose institutuose (šeimos, mokyklos) egzistuojančią netvarką ir dėl to atsiradusį neišskumą dėl svarbiausių vertybių sistemos, Cohen (1955) darbai apie delinkventinės subkultūros vystymąsi, Cloward ir Ohlin (1960) diferencinės galimybės teorija, kuri apibrėžė nusikalstamų subkultūrų tipus ir jų atsiradimą siejo su socialine ir ekonomine aplinka (Sims, 2014). Kaip matyti, skirtingų teorijų turinys visuomenės normų pažeidimų atsiradimą siejo su skirtingais išorės veiksniais. Vis dėlto bene dažniausiai nurodomos priežastys yra socialinė visuomenės narių nelygybė, o šeima ir mokykla laikomi žmogaus kaip asmenybės ir visuomenės atstovo ugdymo(si) pagrindas.

Reikėtų paminėti, kad ne mažiau svarbios nusikalstamo elgesio formavimui(si) yra mikrolygmeniu sukurtos teorijos. Viena iš žinomiausių yra Sutherland (1947) diferencinės asociacijos ir socialinio išmokimo teorija, kuri teigia, kad jauni žmonės įsitraukia į kriminalinę veiklą stebėdami kitus žmones artimiausioje aplinkoje ir išmokdami tokio elgesio modelių. Kitaip sakant, delinkvencija suprantama kaip mokyklos, šeimos, bendraamžių ar kitų bendruomenės narių elgesio imitacija. Kitos teorijos yra: T. Hirschi (1969) socialinių ryšių teorija, aiškinanti, kad delinkvencija yra silpnų socialinių asmens ir visuomenės ryšių rezultatas; G. H. Mead (1934) simbolinės interakcijos teorija, pabrėžianti verbalinės ir neverbalinės komunikacijos reikšmę, remiantis šia teorija išvystyta etiketizavimo teorija, kurios pagrindinė ideja – pakartotini nusikalstamą vaiko elgesį lemia netinkamas visuomenės reagavimas. B. Sims (2014) teigia, kad visuomenei nepriimtino elge-

sio vidinių veiksnių analizėje yra svarbus T. Parsons (1951) funkcionalizmo konceptas, kuriame visuomenė suprantama kaip iš dalių sudaryta ir tarpusavio ryšiais susijusi žmonių grupė, ieškanti kompromisų ir susitarimo, kaip turi veikti visa visuomenė – ši prieiga leidžia analizuoti jaunų teisės pažeidėjų situacijas kiek iš kitos perspektyvos. Bendrai vertinant teorijų turinį galima teigti, kad jos, kaip ir makroteorijos, pabrėžia šalia vaiko jo socializacijos metu esančius žmones ir jų įtaką vaiko elgesio formavimuisi, taip pat pabrėžiami šeimos ir mokyklos vaidmenys. Reikia pažymėti, kad šandien, nepaisant skirtingų pozicijų, vertinant vaiko elgesio rizikos veiksmus vis dažniau remiamasi metodikomis, kuriose išskiriami ir asmenybės bruožai, klinikiniai požymiai, santykių ir aplinkos aspektai, sujungiantys skirtingas pozicijas į vieną visumą (Žilinskienė ir Tumilaitė, 2011).

Teorijų gausa lėmė gana skirtingą nepilnamečių justicijos sistemos reglamentavimą ir labai įvairią šalių patirtį, apie kurios veiksmingumą kalbama ir šiandien. Tačiau per pastaruosius tris dešimtmečius tarptautinėje erdvėje daug nuveikta vaikų nusikalstamumo mažinimo klausimais, keičiant visuomenės reagavimo į jaunus teisės pažeidėjus praktiką. Jungtinių Tautų, Europos Komiteto ir kiti dokumentai suponavė nepilnamečių justicijos sistemos reformas ir veikiausiai vienodino skirtingų šalių principines nuostatas. Pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų komiteto 1987 m. rekomendacijoje dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą teigiama, kad „jauni žmonės yra besivystančios būtybės, ir todėl visos jų atžvilgiu taikomos priemonės turi būti ugdomojo pobūdžio; <...> socialinė reakcija į nepilnamečių nusikalstamumą turi

remtis jų asmenybe ir specifiniais poreikiais <...> nepilnamečių bausmių sistema ir toliau turi būti charakterizuojama ugdymo ir socialinės integracijos tikslais, kuo labiau šalinti nepilnamečių įkalinimą“. Šios ir kituose dokumentuose įvardytos nuostatos aiškiai prieštaravo vaiko izoliavimui, baudimui, vaiko ugdymą laikė jo resocializacijos ir integracijos pamatu bei propagavo stiprinti vietos bendruomenių vaidmenį šiame procese.

Siekdami identifikuoti esamus modelius M. Cavadino ir J. Dignan (2006) atliko išsamią analizę ir suformulavo penkis galimus valstybės reagavimo į delinkvenciją modelius: 1) gerovės (svarbiausia vaiko interesai), kai vaikui neformaliomis procedūromis skiriamas ugdymas, terapija ar gydymas, taikomos prevencijos ar intervencijos priemonės; 2) teisingumo, kuris vaiką laiko racionalių, protingu bei turinčiu atsakyti už savo veiksmus, šiuo atveju skiriami draudimai ar įpareigojimai; 3) minimalios intervencijos, kuris palaiko kuo vėlesnės ar mažesnės intervencijos taikymą, siekiant išvengti jaunų teisės pažeidėjų stigmatizacijos; 4) atkuriamojo teisingumo, kai prioritetas teikiamas mediacijai ir aukos teisėms atkurti; 5) neokorekcini, kurio pagrindinis tikslas yra užtikrinti visuomenės saugumą, todėl jam būdinga žema amžiaus riba, ankstyva intervencija ir gana stipri izoliacija nuo visuomenės. Šie modeliai iliustruoja, kam šalis, įgyvendindama nepilnamečių justicijos sistemą, teikia pirmenybę, ir kaip ši praktika sutampa su minėtais tarptautiniais principais nepilnamečių justicijos srityje.

Apibendrinant šį aspektą galima teigti, kad istorinė perspektyva leidžia paaiškinti tiek kiekvienos šalies nepilnamečių justicijos sistemos vystymąsi, tiek jaunų teisės

pažeidėjų resocializacijos sampratos kaitą, kuri išryškina bausmės ir ugdymo konceptų taikymą šioje srityje. Vis dėlto sudėlioti nuoseklų istorinį paveikslą yra gana sudėtinga dėl teorinių požiūrių, teisinių principų bei skirtingų visuomenių reagavimo į delinkventinį elgesį įvairovės. Tokia analizė veikiau leidžia identifikuoti tendencijas ir įvertinti, kaip šiandien esama situacija dera su Europos ir kitų šalių bendrai kuriamomis strategijomis, kiek prieš tai egzistavę požiūriai ir jų pagrindu kuriamos praktikos atpažįstami analizuojant naujausią mokslinę literatūrą ir žvelgiant į dabartį.

Įstaigų delinkventinio elgesio vaikams kaita Lietuvoje

Aptariant nepilnamečių justicijos sistemų vystymąsi jau minėtos įstaigos delinkventams kaip įkalinimo alternatyva, Lietuvoje jos vadinamos vaikų socializacijos centrais. Tarptautinių ir nacionalinių teisės normų² pagrindu tai traktuojama kaip valstybės pareiga griežčiausiu atveju sudaryti sąlygas pozityviai resocializacijai tam skirtoje įstaigoje, kai to negali užtikrinti vaiko atstovai pagal įstatymą, neveiksminga švietimo pagalba ar kitos paslaugos artimiausioje vaiko aplinkoje. Autoriai (Shelden, 2001; Hague, 2014; Sims, 2014 ir kt.), nagrinėjantys institucijų nepilnamečiams paskirtį visuomenėje, mini XX a. vidurį kaip laikmetį, kuriuo buvo itin daug diskusijų ir kritikos jų atžvilgiu. Tai susiję su tuo, kad, nepaisant gausybės naujų teorinių požiūrių ir teisės normų kaitos, aki-

vaizdžiai matoma, kad įstaigos jauniems teisės pažeidėjams funkcionavo lygiai taip pat kaip šimtmetį, t. y. nuo pat jų įkūrimo (Krisberg ir Austin, 1993).

Lietuvoje pirmosios įstaigos nusikalteli linkusiems ar nusikaltusiems vaikams pradėtos steigti XX a. pradžioje, suteikiant joms pataisos darbų kolonijų statusą. Galima teigti, kad šios institucijos, atsižvelgiant į tuo metu vykusias permainas Europos ir kitose šalyse, visiškai atitiko jau kiek anksčiau pradėtą kurti sistemą: nepilnamečių ir suaugusiųjų sistemos atskirtos, tikslingai kuriamos įstaigos delinkventams, ugdymas traktuojamas kaip svarbi resocializacijos dalis, vyresniems vaikams siūloma mokytis amato. Nors nuo Pirmojo pasaulinio karo tuo metu egzistavusių kai kurių įstaigų paskirtis buvo pakeista (veikė kaip žydų stovyklos, vaikų prieglaudos, internatinės mokyklos), sovietinės okupacijos metais vėl funkcionavo vaikų auklėjimo kolonijos, kurios priklausė vidaus reikalų sistemai. Būtina pažymėti, kad šiuo laikotarpiu buvo itin stipri įstaigų veiklos orientacija į profesinį mokymą, gamybą ir darbinę veiklą, kuri buvo privaloma, tačiau šių įstaigų paskirtis visuomenėje atliko veikiau teisingumo vykdymo, o ne ugdomąją funkciją. Šiuo kontekstu galima prisiminti XIX a. unifikuotos „pagalbos“ teikimą, kur dominavo darbininkams reikalingų įgūdžių ugdymas, neatsižvelgiant į asmens savybes, galimybes ar poreikius. Įvertinus tuo metu egzistavusią valstybės reagavimo į delinkventinį elgesį praktiką galima atpažinti neokorekcinio modelio įgyvendinimą: taikoma žema amžiaus riba (nuo 8 metų), linkę pažeisti galiojančias normas jaunuoliai atskiriami gana ilgam laikui, siekiant nuo jų apsaugoti visuomenę.

² Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007;

Europos socialinė chartija Nr. 49-1704, 2001;

Jungtinių Tautų nepilnamečių, kurių laisvė ribota, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), 1990.

Nuo 1995 m. buvusios vaikų auklėjimo kolonijos reformuotos į specialiuosius auklėjimo ir globos namus bei įtrauktos į Lietuvos Respublikos švietimo sistemą kaip korekcinio reabilitacinio tipo valstybinės specialaus režimo bendrojo lavinimo ir ugdymo įstaigos asocialaus elgesio nepilnamečiams nuo 12 metų (Specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų laikinieji nuostatai, 1995). G. Sakalausko ir kt. (2001) nuomone, patvirtinus naujus įstaigų delinkventinio elgesio vaikams nuostatus realiai pasikeitė tik pavadinimas, kuriame „specialaus režimo“ sąvoka aiškiai nurodė sąsajas su pataisos darbų įstaigomis (griežtuojų, sustiprintu ar bendruoju režimu), o režimas dažniausiai suvokiamas kaip bausmės, o ne ugdymo elementas. Atkreiptinas dėmesys, kad tuo metu teisinis šių įstaigų reglamentavimas prieštaravo tarptautinių teisės aktų nuostatoms: vaikai galėjo patekti į šias mokyklas be teismo leidimo – Jungtinių Tautų Vaikų fondo duomenimis³, šiuo aspektu Lietuva buvo įvardyta kone vienintelė valstybė Rytų, Vidurio Europos, Baltijos šalių ir NVS regione. Teisės aktai taip pat nurodomi kaip tobulintini analizuojant patekimo į tokią įstaigą pagrindus: iki tol vaikas nukreipiamas remiantis subjektyviais ir abstrakčiais kriterijais, net tokiais kaip antai blogas elgesys ar mokymasis, todėl akcentuota būtinybė giliai pažinti jo asmenybę ir poreikius.

Darytina prielaida, kad tuo metu susilpnintas tėvų (globėjų, rūpintojų) kaip pagrindinių vaiko ugdytojų vaidmuo, suteikiant jiems teisę patiems kreiptis dėl vaiko apgyvendinimo tokioje įstaigoje ir perlei-

³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl įžanginės ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, 2001.

džiant globos teisę specialiesiems auklėjimo ir globos namams. Kaip teigia Indrašienė ir kt. (2011), iki nepriklausomybės atkūrimo vaikų nusikalstama veika buvo suprantama kaip auklėjimo trūkumai, veikiausiai todėl valstybė ėmėsi vaikų elgesio problemas spręsti pati. Akivaizdu, kad toks vaiko išėmimas iš aplinkos, siekiant jį perauklėti, visiškai nutraukė jo ryšius su išorine aplinka, o tai pirmiau minėtose teorijose apie tokį valstybės reagavimą laikoma pagrindine priežastimi pakartotiniam nusikalstamumui atsirasti.

Analizuojant šių netradicinių mokyklų veiklos turinį teisės aktuose matyti, kad daugelis jai priskirtų funkcijų pabrėžia socialinio ugdymo svarbą, apimančią pilietinės ir socialinės kultūros perdavimo, gyvenimo įgūdžių ugdymo, pasirengimo profesijai ar darbui bei kitas sritis. 2002 m. atlikta G. Merkio ir kt. (2002) mokslo studija atskleidė, kad šiose mokyklose gana dažnai pasireiškia kriminalinės subkultūros elementai, atpažįstami totalitarizmo bruožai. Tyrimų išvadose minimas disciplinos, kontrolės ir tvarkos kultas, nusikalsti linkusių ar nusikaltusių paauglių izoliacija šių įstaigų personalo įvardijama kaip abipusė nauda tiek vaikui, tiek visuomenei. Šie duomenys parodė, kad specialieji auklėjimo ir globos namai tebeatliko bausmės vykdymo, o ne asmenybės ugdymo funkciją, identifiukuotos personalo, socioedukacinės aplinkos problemas, trūkumais grįstas požiūris į jaunus teisės pažeidėjus.

Netrukus 2003 m. Vyriausybės nutarimu pradėta kurti vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistema, kurios atsiradimas paskatino dar vieną įstaigų delinkventams reformą. Šiuo laikotarpiu akcentuota, kad vaiko laisvės ribojimas yra jo teisių suvaržy-

mas, todėl būtina tai reglamentuoti įstatymų lygmeniu. Akivaizdu, kad Lietuvoje delinkventinio elgesio vaikų teisių užtikrinimo klausimai pradėti spręsti kur kas vėliau nei kitose Europos šalyse, tačiau tam skiriamas išskirtinis dėmesys. Vadovaujantis Jungtinių Tautų nepilnamečių, kurių laisvė ribota, gynimo (Havano) taisyklėmis ir kuriant naują sistemą deklaruojama, kad vaiko laisvės ribojimas yra paskutinė priemonė (*ultima ratio* principas) – tai reiškia, kad vaiko ugdymas tokioje įstaigoje turi trukti minimalų laikotarpį ir būti taikomas tik išimtiniais atvejais. Ši nuostata nurodo, kad vaiko resocializacijos samprata kinta, pabrėžiant arčiausiai vaiko teikiamų paslaugų ir kartu vietos bendruomenės dalyvavimo svarbą.

2007 m. patvirtinus Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą, specialieji auklėjimo ir globos namai pervadinti vaikų socializacijos centrais, plečiamas šių įstaigų tinklas Lietuvoje, siekiant užtikrinti vaiko buvimą kuo arčiau jo gyvenamosios vietos, nustatoma aukštesnė 14 metų amžiaus riba. Šioms įstaigoms deleguojamos iš dalies naujos funkcijos, susijusios su vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu, atsiranda įstaigų atskaitomybė savivaldybių institucijoms ir vaiko atstovams pagal įstatymą. Vis dėlto remiantis teisinėmis nuostatomis vaikų socializacijos centrai vykdo laikinąją globą, o vaikų socializacijos centro veikla apibrėžiama kaip priežiūra – ši sąvoka reiškia saugojimą, kontroliavimą ar aprūpinimą ir galėtų būti sietina su prieš tai įstaigų atlikto vaidmens turiniu. G. Sakalauskas (2009) Lietuvos vykdomą politiką apibūdina kaip teisingumo ir neokorekcinio modelių derinį. Jo nuomone, įgyvendinimo praktika pabrėžia ne vaiko

asmenybės, jo elgesio priežastis ar poreikius, o atsakomybę ir probleminio elgesio turinį. Manytina, kad tokia pozicija įvardija pernelyg didelį koncentravimąsi į padarytas veikas, eliminuojant jo asmenybės ir artimiausios aplinkos veiksnius, kurie susiję su netinkamo elgesio formavimu. Taip ignoruojami jau kelias dešimtis egzistuojantys požiūriai į delinkvenciją ir jų pagrindu išvystytos teorijos, kuriose vienareikšmiškai pabrėžiama šeimos ir mokyklos atsakomybė padėti tinkamai socializuotis. Remiantis tokia logika, skiriant priežiūrą vaikui lygia greta turėtų būti dirbama ir su šeima bei mokykla, kuri nepakankamai gerai atliko jai patikėtą užduotį, tačiau šiuo atveju tėvams, lygiai kaip ir vaikams, skiriamos baudos.

2010 m. patvirtinta nauja Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcija, kuria siekiama tobulinti vaikų socializacijos centrų vykdomą resocializaciją. Suvokiant vaiko ir pačių įstaigų izoliaciją nuo visuomenės kaip negatyvų reiškinį, įtvirtinamos nuostatos, suteikiančios vaikams teisę vykti į trumpalaikes išvykas ir atostogų, o jų atstovams pagal įstatymą pareigą ne rečiau kaip kartą per mėnesį lankyti vaiką, palaikyti ryšius su vaiku, domėtis jo pasiekimais, elgesio pokyčiais ir kt. Atkreiptinas dėmesys, kad vidutinė priežiūra jau apibrėžiama kaip „įpareigojimas vaikui, kurį vykdant vaikas yra ugdomas, prižiūrimas, jam teikiama švietimo pagalba ir kitos paslaugos vaikų socializacijos centre“, nuo to laiko šios įstaigos nepilnamečiams nebeatlieka laikinosios globos funkcijų, sutrumpinamas ugdymo(si) terminas iki vienerių metų paliekant galimybę jį pratęsti (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios

ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2010). Šiomis teisės normomis valstybė deklaruoja ugdymo ir vaikui teikiamos pagalbos reikšmę, dalijasi atsakomybe už vaiko elgesio pokyčių bei integracijos rezultatus su artimiausioje vaiko aplinkoje esančiais asmenimis – šios idėjos atitinka minėto gerovės modelio ideologiją.

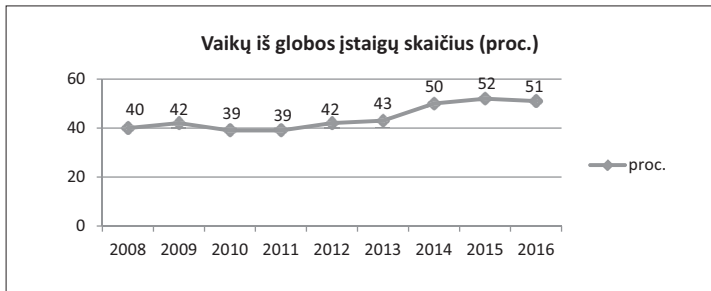
Reikėtų paminėti, kad nuo 2006 m. šios mokyklos Vyriausybės nutarimu buvo perduotos apskričių administracijoms, o 2010 metais vėl jų savininko teises ir pareigas perėmė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Tuo tikslu 2010 m. Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra atliko išorės vertinimą, siekdama išsiaiškinti esamą padėtį mokyklose. Vertinimo išvadose stipriosiomis veiklos sritimis įvardijama rūpinimasis vaikais, darbo tvarka ir taisyklės, pageidaujamo elgesio skatinimas, tobulintinomis sritimis – specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimas, mokymo diferencijavimas, veiklos ir pažangos vertinimas bei kt. Pažymėtina, kad tuo metu atpažįstami pozityvūs delinkventų resocializacijos pokyčiai (humaniškesnė aplinka, vaikų interesus atitinkantis laisvalaikis, daugiau dėmesio gyvenimo įgūdžiams ugdyti), bet vis dar dominuoja griežtos taisyklės, nuolatinė priežiūra ir kontrolė bei kuriama savita kultūra įstai-gose. Pastebėta, kad mokiniai turi mažai galimybių patys modeliuoti savo elgesį ir įsivertinti – tai rodo vis dar pasyvų ugdytinio dalyvavimą procese, kuris nėra suteikiantis galių savarankiškai veikti ne tik įstai-goje, bet ir vėliau pačioje visuomenėje.

Lygia greta atliktas D. Juodkaitės ir kt. (2010) tyrimas parodė dar vieną problemą – tėvų (globėjų, rūpintojų) tėvystės įgūdžių stoką, netinkamą gyvenimo būdą,

ekonominės ir socialines problemas. Indrašienė ir kt. (2011) tam antrina ir mano, kad vaikų socializacijos centrai apsiriboja informacijos apie vaiką perteikimu, o vaiko atstovai pagal įstatymą nėra aktyvūs, nenoriai bendrauja ar apskritai vengia tai daryti, nors pagalba šeimai ir jos pasirengimas vaiko grįžimui laikomas vienu iš pagrindinių sėkmingos integracijos veiksnių. Manytina, kad tai glaudžiai susiję ne tik su šalies socialinėmis ir ekonominėmis problemomis, bet ir ilgus metus reformuojama vaikų globos įstaigų sistema, kurioje taip pat gausu įvairių sunkumų. Remiantis 2008–2016 metų statistiniais duomenimis matyti, kad vaikų socializacijos centruose vaikų iš globos įstaigų skaičius didėja (žr. 1 pav.) – tai sietina ne tik su vaikų adaptacijos šiose institucijoje problemomis, bet ir jų personalo kompetencijomis dirbti su sudėtingais paaugliais, galbūt net požiūriu į juos. Ši prielaida daroma remiantis naujausiais duomenimis⁴, kurie iliustruoja ydingą tiek tėvų (globėjų, rūpintojų), tiek visos visuomenės reagavimą į delinkventus: norą juos izoliuoti, nubausti, iškeldinti iš bendruomenės, vengti susitikti ar bendrauti, tokią poziciją pagrindžiant vaiko elgesio praeityje pavyzdžiais, nepasitikėjimu ar net baime dėl savo saugumo. Manytina, kad tai rodo gana plačiai išsisknijusį etiketizavimo teorijos taikymą praktikoje su delinkventinio elgesio vaikais, kuris gali būti įvardijamas kaip vaiko socialinės integracijos bendruomenėje trukdis.

⁴ Bieliūnė ir kt. Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai, 2015.

Tyrimas „Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas savivaldybėse“, Organizacijų valdymo agentūra, 2015.

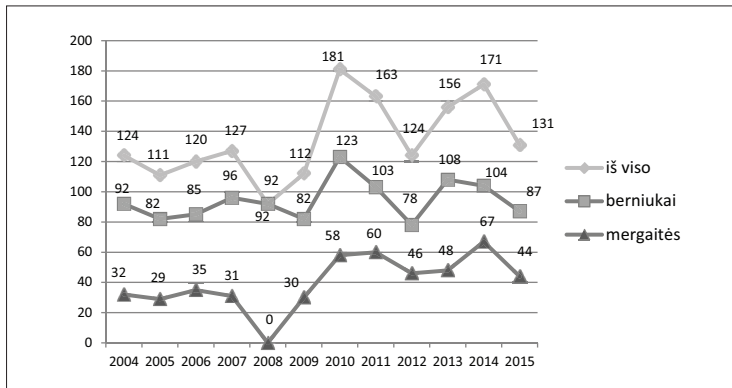
1 pav. Vaikų iš globos įstaigų skaičiaus vaikų socializacijos centruose kaita (sudaryta autorės remiantis Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro duomenimis)

2011 m. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintas Vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašas, kuriuo bandoma formuoti šios ugdymo įstaigos veiklą, akcentuojant individualių vaiko poreikių ir gebėjimų pažinimą, suasmenintą ugdymą, užtikrinti pagrindines teises, susijusias su pagarbiu bendravimu, privatumu, ryšių palaikymo su tėvais (globėjais, rūpintojais) ar kitais artimaisiais užtikrinimu, įvardijami reikalavimai personalui ir aplinkai. Šiame dokumente siekiama apibrėžti vaikų socializacijos centro ugdytinį kaip aktyvų, lygiavertį jo resocializacijos partnerį, veikla orientuojama į vaiko stiprybių atpažinimą ir panaudojimą, jo kūrybiškumo bei kritinio mąstymo ugdymą. Šių nuostatų reglamentavimas neturėtų būti traktuojamas kaip pagrindas vykdyti dar vieną šių mokyklų reformą. Galima teigti, kad veikiau bandoma pašalinti bausmės taikymo praktiką, įvardijant pozityvaus veikimo orientyrus, resocializacijos samprata tiesiogiai siejama su vaiko įgalinimu, panaudojant tiek jo vidinius, tiek mokyklos išorinius išteklius.

Vis dėlto 2013 m. Valstybės kontrolės atlikto valstybinio audito „Ar vaikų socia-

lizacijos centrų veikla efektyvi?“ išvadose minima, kad nė viena iš mokyklų neįgyvendina minėto dokumento nuostatų, susijusių su vaiko adaptacija ir individualiu vidutinės priežiūros priemonės vykdymo planu. Joje neminimi penitencinėms įstaigoms būdingi bruožai, atvirkščiai, – nagrinėjamas vaiko ugdymo(si) šioje įstaigoje termino sutrumpinimo ir vaikų pabėgimų iš šios įstaigos aspektas, siūlant kiekvieną pabėgimo atvejį analizuoti ir svarstyti termino pratęsimą. Tokia perspektyva aiškiai kriminalizuoja vaiko pasišalinimą, o tai, pavyzdžiui, Prancūzijoje yra laikoma tiesiog vaiko padaryta kvailyste, ir vėl skatina vaikų socializacijos centrus griežčiau saugoti ir prižiūrėti savo ugdytinius, o kartu izoliuotis nuo visuomenės. Šiuo kontekstu matoma tam tikra priešprieša tarp formuojamos nepilnamečių justicijos politikos ir keliamų jos praktinio įgyvendinimo reikalavimų, vėl tampa aktualus bausmės ir ugdymo konstrukčių derinimas vaikų socializacijos centrų veikloje.

Anot S. Nikarto ir kt. (2013), vertinant vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą Lietuvoje aiškiai atpažįstami gerovės modelio elementai, nes vaikui skiriamos priemonės traktuojamos kaip pagalba, o jų

2 pav. *Vaikų skaičius vaikų socializacijos centruose metų pabaigoje*
(šaltinis: Lietuvos statistikos departamento oficialios statistikos portalas)

turinys orientuotas į edukaciją, prevenciją ir intervenciją siekiant užtikrinti svarbiausius vaiko interesus – tai atitinka tarptautinės bendrijos keliamus reikalavimus. Jau minėta, kad, žvelgiant iš šios perspektyvos, vaiko atskyrimas nuo šeimos turėtų būti traktuojamas kaip griežčiausia priemonė. Vis dėlto vertinant Lietuvos statistikos departamento duomenis matyti, kad bendras vaikų skaičius šiose įstaigose iki Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo patvirtinimo buvo gana stabilus, priėmus teisės aktus šiek tiek sumažėjo turbūt dėl naujų atsiradusių procedūrų vykdymo, o 2010 m. padidėjo ir yra iki šiol svyruoja (žr. 2 pav.). Šie duomenys rodo, kad naujos teisinės sistemos sukūrimas realiai nesumažino vaikų, kurių dėl visuomenei nepriimtino elgesio yra ribojama laisvė, skaičiaus. Kitas svarbus aspektas yra tai, kad nuo 2008 m. visais atvejais skiriant vidutinės priežiūros priemonę tapo privalomas teismo leidimas, kuris traktuojamas kaip vaiko teisių bei *ultima ratio* principo užtikrinimo garantas. Tačiau teismų praktika rodo, kad vaiko situacijos analizė suteikiant teisę apgyvendinti vaiką uždaroje mo-

kykloje galėtų būti vertinama kaip atsaini: remiantis Švietimo valdymo informacinės sistemos duomenimis, pastaraisiais metais beveik 90 proc. pateiktų prašymų išduodami leidimai.

Remiantis šia informacija, galima atpažinti ir G. Sakalausko (2009), ir S. Nikarto (2013) įvardytus bruožus Lietuvos sistemoje: tik gerovės modelis yra labiau teisinis, o teisingumas su neokorekcinio modelio detalėmis atsiskleidžia vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros praktinio įgyvendinimo kontekste. Tai veikiau rodo atotrūkį tarp teisės aktų ir jų taikymo realiaje gyvenime, o ne netinkamai formuojamą ir tarptautinių organizacijų deklaracijoms prieštaraujančią sistemą.

Būtina pažymėti, kad šiuo metu vėl svarstoma nauja Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcija, kurioje projektuojami sisteminiai pokyčiai siekiant tobulinti prieš tai analizuotas įstaigų patirtis, 2016 m. atnaujintas Vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašas. Minėtų teisės aktų turinys aiškiai orientuotas į vaikų socializacijos centrų atvirumą, bendra-

darbiavimo su savivaldybėmis gerinimą, pagalbos ir paslaugų plėtrą savivaldybėse, vaiko atskyrimo nuo tėvų (globėjų, rūpintojų) atvejų mažinimą, nusikalstę ar linkę nusikalsti vaikai suprantami kaip turintys poreikių ir gebėjimų vaikai, kurie gali sėkmingai integruotis visuomenėje. Svarbu tai, kad atsižvelgta į teorijų pagrindu atliktų tyrimų išvadas, kuriose kalbama apie šeimos, mokyklos ir bendruomenės vaidmens svarbą asmens (re)socializacijos metu bei numatomos pagalbos priemonės jiems, stiprinamas jų dalyvavimas procese ir atsakomybė. Akivaizdu, kad tai nereiškia staigių veiklos su delinkventinio elgesio vaikais pokyčių, tačiau tai inicijuos dar vieną įstaigų reformą, o jų gana didelė gausa rodo kaitos ir tobulėjimo neišvengiamumą.

Išvados

1. Požiūrių į delinkvenciją Europoje istorinė analizė atskleidė, kad keitėsi šeimos ir valstybės dalyvavimo delinkventų resocializacijos procese praktika: nuo galios perdavimo tėvui, visos valstybės atsakomybės perauklėti vaiką iki siekio dalytis šia atsakomybe lygiomis dalimis ir ieškoti kompromisų. Akivaizdu, kad tai susiję ir su požiūriu į delinkventų tėvus, kuriame taip pat dominuoja arba bausmė, arba pagalba jiems tinkamai įgyvendinti savo teises ir pareigas. Panašu, kad Lietuvoje ilgą laiką tėvai buvo suprantami kaip negebantys padėti vaikams, nemo-kantys jų auklėti, todėl dažnai šeimos (kaip svarbiausio socializacijos dalyvio) kontekstas ignoruojamas, tėvams (globėjams, rūpintojams) nepatikima

atsakingų vaidmenų. Džiugina naujai kuriamos teisės normos, kuriomis orientuojamasi į tėvų (globėjų, rūpintojų) pozicijos stiprinimą bei pagalbą jiems – tai galėtų būti įvardijama kaip dar nepanaudoti šalies išteklių įgyvendinant nepilnamečių justiciją.

2. Vaikų socializacijos centrų vidaus ir išorės pokyčiai rodo, kad pasaulinės tendencijos apie lėtai vykstančią uždaro tipo įstaigų delinkventams kaitą būdingos ir Lietuvai. Siekiant spręsti nepilnamečių nusikalstamumo problema visais laikais konfrontavo vaiko ugdymo ir jo baudimo aspektai, pamažu pereinama nuo vaiko izoliacijos į jo integracijai palankios aplinkos kūrimą. Pažymėtina, kad šiuo kontekstu kinta ir šios uždaro tipo mokyklos ugdytinio vaidmuo: nuo pasyvaus (paklūstančio ir vykdančio visiems vienodus nurodymus) iki aktyvaus (lygiaverčiai dalyvaujančio, reiškiančio nuomonę, turinčio interesų ir poreikių). Tai suponuoja vaikų socializacijos centrų veiklos turinio kaitą, kuri orientuota į kūrybiško, kritiškai mąstančio žmogaus ir visaverčio piliečio rengimą. Manytina, kad teisės aktų pagrindu vykdomos reformos mažiausiai paliečia jų kultūros kaip galingo pokyčių valdymo įrankio panaudojimą, dažniausiai šis procesas apsiriboja restruktūravimu.
3. Teisinės retorikos ir praktinių įžvalgų justicijos sistemos kontekste neatitiktis rodo, kad teoriškai Lietuva perėmė tarptautinėje erdvėje keliamas idėjas, tačiau realiai jas įgyvendinant vis dar gaji ankstyvos intervencijos bei vaiko atskyrimo nuo bendruomenės praktika. Tai nėra būdinga tik delinkven-

tams skirtų įstaigų personalui, vidutinės priežiūros priemonę svarstantiems ar skiriantiems asmenims, bet ir visai visuomenei, kurioje aiškiai atpažįstamas nusikalsti linkusių ar nusikaltusių vaikų etiketizavimas, nereflektuojant to padarinių ir ignoruojant gausybę teorijų ir jomis remiantis atliktų ty-

rimų išvadas, pagrindžiančias vaiko artimiausios aplinkos reikšmę delinkventiniam elgesiui formuotis. Tai rodo visuomenės švietimo ir požiūrio kaitos poreikį, darbą su bendruomenėmis padedant joms tinkamai suprasti savo vaidmenį vykdant delinkventų resocializaciją.

LITERATŪRA

Alifanovienė, D.; Šapelytė, O. (2009). Nepilnamečių resocializacija vidutinę priežiūrą vykdančiose institucijose: pedagogų požiūris. *Socialinis ugdymas*, Nr. 9 (20).

Bakutytė, R.; Geležinienė, R.; Gumuliauskienė, A.; Juodraitis, A.; Jurevičienė, M.; Šapelytė, O. (2013). *Socializacijos centro veiklos modeliavimas: ugdytinių resocializacijos procesų valdymas ir metodika*. Vilnius: BMK leidykla.

Bartollas, C. (2001). *Juvenile Delinquency*. New York: Allyn and Bacon.

Bieliūnė, S.; Buzarevič, A.; Pranka, D.; Žekas, T. (2015). *Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai*. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/1056_3ab84d39ec6a1cadcd494c45b6a0a44.pdf [Žiūrėta 2016 05 02]

Bieliūnė, S.; Juodkaitė, D.; Uscila, R. (2010) *Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priežasčių, paskatinusių nusizengti, analizė*. Vilnius: Nestandartiniai.LT.

Cavadino, M.; Dignan, J. (2006). *Penal systems. A comparative approach*. London. Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, p. 81.

Cavan, R. S. (1962). *Juvenile Delinquency*. Philadelphia: Lippincott & Co.

Cloward, R. A.; Ohlin, L. E. (1960). *Delinquency and Opportunity: a Theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.

Cohen, L. W.; Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: a routine activity approach. *American Sociological Review*, No. 44, p. 588–608.

Cornish, D.; Clarke, R. (1986). *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag.

Dünkel, F. (2014) Juvenile Justice Systems in Europe – Reform developments between justice, welfare and ‘new punitiveness’. *Criminological studies*, No. 1.

Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“ (2010). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/RCZ-KRWRE.PDF> [Žiūrėta: 2016-05-05]

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R(87)20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“ (1987). Prieiga per internetą: http://archivio.transnazionalita.isfol.it/file/CoE_Rec_R87-20%20Eng.pdf [Žiūrėta: 2016 -05-06]

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija valstybėms narėms „Dėl naujų nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdų ir nepilnamečių justicijos vaidmens“ (2003). Prieiga per internetą: [http://www.coe.int/t/dghl/standard-setting/prisons/PCCP%20documents%202013/Rec\(2003\)20_E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standard-setting/prisons/PCCP%20documents%202013/Rec(2003)20_E.pdf) [Žiūrėta: 2016-05-10].

Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro 2009 m. birželio 19 d. pranešimas „Vaikai ir nepilnamečių justicija. Tobulinimo būdai“. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806da52a>. [Žiūrėta: 2016-05-05].

Griffin, B. S.; Griffin, C. T. (1978). *Juvenile Delinquency in Perspective*. New York: Harper and Row.

Hague, J. L. (2014). Nineteenth century antecedents to the twentieth century juvenile court. *Handbook of juvenile justice theory and practice*. London: CRC Press, p. 31–47.

Halsall, P. (1996). *Medieval Sourcebook: the Donation of Constantine (c. 750-800)*. Prieiga per

internetą: <https://sourcebooks.fordham.edu/source/donatonconst.asp> [Žiūrėta: 2016-05-02].

Hirschi, T. (1969). *Cause of delinquency*. University of California Press.

Indrašienė, V.; Merfeldaitė, O.; Pivorienė, J.; Raudeliūnaitė, R. (2011). *Vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimas socializacijos centruose: socioedukacinis aspektas*. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Junger-Tas, J. (2002). *The juvenile justice system: past and present trends in Western society. Punishing Juveniles: Principle and Critique*. Oxford: Hart Publishing, p. 23–44.

Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės) (1990). Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20nepilnameciu.pdf [Žiūrėta: 2016-04-28]

Jungtinių Tautų nepilnamečių, kurių laisvė ribota, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės) (1990). Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20nepilnameciu.pdf [Žiūrėta: 2016-04-28]

Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) (1985). Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20standartines%20minimalios%20nepilnameciu%20teisenos%20igyvendinimo%20taisykles.pdf [Žiūrėta: 2016-04-28]

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl įžanginės ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, 2001. Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20standartines%20minimalios%20nepilnameciu%20teisenos%20igyvendinimo%20taisykles.pdf [Žiūrėta: 2016-04-28]

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 124. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 47-2080.

Krisberg, B.; Austin, J. F. (1993). *Reinventing Juvenile Justice*. Newbury Park: Sage Publications.

Lietuvos Respublikos nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo koncepcija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 581. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 47-2080.

Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (*Valstybės žinios*, 2007, Nr. 80-3214; 2010, Nr. 31-1473).

Lietuvos statistikos departamento oficialios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1737&status=A>.

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.

Merkys, G.; Ruškus, J.; Juodraitis, A. (2002). *Nepilnamečių resocializacija. Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, No. 3, p. 672–682.

Nikartas, S.; Ūselė, L.; Zaksaitė, S.; Žukauskaitė, J.; Žėkas, T. (2013). *Vaiko minimalios priežiūros priemonės Lietuvoje: prielaidos, situacija ir įgyvendinimo problemos*. Monografija. Vilnius: Teisės institutas.

Patenaude, A. L. (2014). The development of a separate justice system for juveniles. *Handbook of juvenile justice theory and practice*, p. 3–29.

Platt, A. (1969). *The child savers: the invention of delinquency*. Chicago: University of Chicago Press, Illinois.

Postman, N. (1994). *The Disappearance of Childhood*. New York: Vintage Books.

Sakalauskas, G. (2009). Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai. *Teisės problemos*, Nr. 2 (64), p. 88–89.

Sakalauskas, G.; Gėčienienė, S.; Valeckaitė, V. (2001). *Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų teisinės ir norminės bazės analizė*. Mokslo taikomasis tyrimas. Vilnius: Teisės institutas.

Shelden, R. G. (2001). *Controlling the Dangerous Classes: A Critical Introduction to the History of Criminal Justice*. Boston: Allyn and Bacon.

Sims, B. (2014). Theoretical explanations for juvenile delinquency. *Handbook of juvenile justice theory and practice*, p. 77–90.

Schlossman, S. (1995). *Delinquent Children: The Reform School*. Oxford: Oxford University Press, p. 325–350.

Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippencott & Co.

Specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų laikinieji nuostatai. Lietuvos Respublikos Vyriausybės

1995 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 643. Prieiga per internetą: <https://e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.29C50343551A&lang=lt> [Žiūrėta 2016 04 06]

Targamadžė, V. (2013). Nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymai: tobulinimo diskursas. *Socialinis ugdymas*, Nr. 34 (2), p. 90–103.

Vago, S. (2003). *Law and society*. Upper Saddle River, Prentice-Hall.

Vaikų minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas savivaldybėse. (2015). Taikomasis tyrimas. Vilnius: Organizacijų valdymo agentūra. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/1056_a5fbb7bf2a5ee7665bb54358c9f0b282.pdf [Žiūrėta: 2016 - 04 - 28]

Vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašas. (2011). Lietuvos Respublikos švietimo ir

mokslo ministro įsakymas, Nr. 62-2946. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.AE84E8493B0E> [Žiūrėta: 2016- 04 28]

Valstybinio audito ataskaita „Ar vaikų socializacijos centrų veikla rezultatyvi?“ (2013). Prieiga per internetą: https://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2.

Vitkauskas, K. (2010). Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 33, p. 115–127.

Watkins, J. C. (1998). *The Juvenile Justice Century: A Sociological Commentary on American Juvenile Courts*. Carolina Academic Press.

Žilinskienė, L.; Tumilaitė, R. (2011). Resocializacijos modeliai ir jų taikymas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2011/2 (29), p. 285–313.

THE CHANGING PERSPECTIVES OF DELINQUENTS AND DELINQUENT INSTITUTIONS: THEORETICAL INSIGHTS

Simona Bieliūnė

A b s t r a c t

This article provides theoretical perspectives for analyzing the cause of the behavior that is deemed unacceptable to the public, discusses the changes in the reaction to delinquent behavior in Europe and set models of juvenile justice. Issues related to delinquent behavior, such its stimulating factors, child impunity age, the role of parents and state institutions in the re-socialization process, are analyzed from the historical perspective. While solving children behavior problems, there was always a clash between punishment and education. In this context, the article discusses the key reforms in institutions

for delinquent children in Lithuania, the problems of their implementation and changes of their work activities. The author points out that, historically, the role of students in these closed-type schools has changed from passive (obedience and acting according to uniform instructions) to active (acting as equal to others, freely expressing one's opinion). As a result, it became clear that worldwide trends related to slow practical changes in this closed type of institutions for delinquents are also observed in Lithuania.

Keywords: delinquency, re-socialization, children socialization centers, juvenile justice.

Įteikta 2016 06 02

Priimta 2016 06 21